

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԺԶ. ՅԱՐԻ 1902

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 րր.:
 Անցարևնայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 րր. 50 փ.:
 Մեկ թիւ կարծե 1 ֆր. — 50 փ.:

ԹԻԻ 2. ՓԵՏՐՈՒՍՐ

ԱՐՄԱՐՄԱՆԱԿԱՆ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Գ.

Կ. ՊՈԼՍՈՑ ԶԱՅ ՄԱՍՈՒՂ:

Բիւր չէ որ պիտի գրաւէ այս անգամ մեր ուշադրութիւնը, — վառ զն այս վերջին ժամանակս ունիք առօրեան երկու թերթ՝ «Մարտի» ու երկրորդն «Մանգուլի» էֆֆէրը, կէսօրեան թերթ մը «Ծաղիկ», եւ երկուսն էլ բերն մեծադէպ թերթեր «Բիւզանդիոն», «Արեւելք» եւ «Ճերիտէի Էսթրէլլէ»:

* Ա. եւ Բ. Գրական Թղթակցութեանց մէջ քանի մը վրիպակ սպրդած է, զոր Թղթակցութեանց տեղի չտալու համար, կուգնը հոս ուղղել ինքնաբեղաբար: — Ուսումնաթերթիս անցեալ տարեան վերջին թիւոյն

— այլ պիտի գրենք մեր անձնական դիտողութիւնները՝ հայ մամուլիս դարձեալ-մեծ վրայ:

Այս թերթերն իրարու կը նմանին ըստ ամենայնի, եւ պէտք չէ ըսել թէ ըմբերող հասարակութիւնը զանազանութիւն ընել չի գիտեր այսպիսի բազմաճանաչ լրագրական ցանկի մը մէջ: Գիտէ, օր. աղ. տարբերութիւն գնել «Բիւզանդիոնի», եւ «Մարտի» մէջ մէկ կողմանէ, «Ծաղիկի», եւ միւս լրագրաց մէջ՝ միւս կողմանէ: Անտարակոյս զարմանք պիտի չպատճառենք, երբ համարձակինք ըսել թէ վիպակներ, մանրավէպեր եւ մանաւանդ fantaisies-ներ մեծ բաժին ունին այս մեր օրագիրներուն մէջ այս առաջին պակասութիւնն է օրագրութեան զօր հարկ է մատնացցոյց նշաւակել:

Այս մեր լրագիրներն սկզբունք պաշտպանելու, ընկերական եւ ընկերամասնական, քաղաքական ու քաղաքակրթական տեսութեանց մէջ որոշ հարցերու մը հետեւելու եւ իւրաքանչիւրն՝ ըստ իւրում կարողութեան, ըմբերող հասարակութեան առջեւէն իւր լուսատու ջահ միշտ առաջնորդելու — պարտքը աւելորդ անդամաւորութիւն մը կը նկատեն: Ասոր հետեւանք կ'ըլլայ «Երեւոյն» եւ «Էրզրում» լրագրութիւն մը: Այս նշաւակելի երկրորդ կէտը:

մէջ էջ 358, խաղաղատնային արմատը խաղաղ նշանակուած է, որ ըլլալու էր — խաղ, ինչպէս յայտնի է: Նախորդ թիւոյն մէջ ալ էջ 10, տալուած է կեղծոր միջակից հետ, պէտք է ընթերցողը կողմէն միջակից նշանակուած տեսական զարք — տեսական... յոյժ.

Լրագրական բանակումը՝ ահա հարկու խրատու-
լակ մըն է մեր լրագրութեան համար, եւ
իսկոյն անձնականի տանիլ, փոխանակ իրողու-
թեանց՝ անձը դատաւիտեւի, երկրորդ բնութեան
պէս բան մ'եղած է մեր հրապարակագիրներուն.
այնպէս որ եթէ խղճամոտ հրապարակագիր մը՝
սովորական ճամբէն խտորի եւ փոխանակ ան-
ձնականի իջնալու, ի՞նչ յիշեան դատաւիտեւ, իս-
կոյն arrière pensée, ածանցան հաշիւներ
կը գրուին անոր հասցէին...

Պատշաճ լեզուաւ՝ յարգելով անձնաւո-
րութիւններն, ● եղած քննադատութիւններէն
պիտի ցայտէ ճշմարտութեան լոյսը։ Այս է
յառաջդրմութեան առաջին եւ գլխաւոր աղ-
ղակը։ Լրագրութիւնը կը կատարէ — կամ
գոնէ պէտք է կատարի — այս գերը, եթէ
կ'ուզէ ծնալ իւր բարձրութեան մէջ։ Սխալ է
այն գաղափարը, թէ քննադատութիւնը թշնա-
մութիւն է, եւ թշնամութիւն յառաջ կը բե-
րուի... Բայց քննադատութեան հետ չդիմելու
է՛ք՝ իւր անձնական կարծիքն իբր ստոյգ, ան-
հրեքելի իրողութիւն ընդունիլ տալու ջանքը։
Այս վերջինը բնական եւ եսասիրական յատկու-
թիւն մըն է, բայց քննադատութենէ շատ
հեռու։ Խրաքանչիւր լրագիր իւր գոյութեան
իրաւունքը պիտի ստանայ իւր «բանիւն», բայց
պիտի յարգէ ուրիշին ալ գոյութեան իրաւունքը։
— Մենք պիտի չլանանք հոս մատնացոյց ընելու
որ մեր օրագիրներէն ո՞րն աւելի լաւ կը խմբա-
գրուի, բայց պիտի դատաւարտենք այն խուլ
պայքարը, որ հրապարակի վրայ եւ բարեկա-
մական շրջանակներու մէջ կը մղուի, վատահամ-
բաւելու համար այս կամ այն լրագիրը։ Խմբա-
գիրներ կը ծանշանք որ հազիւ հրապարակ ելած,
կը կարծեն թէ հասած են այլ եւս այն բար-
ձրութեան, ուստի պիտի լուռի Ժոն իրենց ձայնը,
պիտի ստիպուին հետեւիլ ամէնքն իրենց տեսու-
թեանց (զոր չունին երբեք, այլ փոխառութեան
շնորհիւ կը փոխանցեն իրենց անձին)։ Վայ է
եկեր գլխուդ, եթէ համարձակիս ազատ թօսք
մ'ընել այսպիսիներու, թէ «խրագրութեան»
ներով չէ հաստատուիր լրագրի մը բարձրու-
թիւնը...։ Իրական քննադատութեան վրայ
ինքնաստեղծ գաղափար մ'ունենալու պտուղն է
այս։ Ահա՛ քեզի երկրորդ նշանակելի կէտ մը։

Աւելի մտէն նկատենք այս երեք կէտերը։
Վիպակներով, fantaisiesներով խաղող
լրագիրը շատ սովորական երեւոյթ մըն է մեր
Պ.Պոլոյ պաշտօնութեան. եւ սակայն թերթերուն
ձակաւոր՝ շատ մը... «խնայնք» քով չենք

կարգար ինքզինութիւն, վիպագրութեան եւն
«խնայնք» ալ։ Այս թերթերը ձեռք առած ատեն
ամենայն ապահովութեամբ կրնաս առաջին էջը
դարձնել, վասն զի վիպակներու էջն է այն.
պաշտօն մը՝ զոր կը կատարէ երբեմն լրագրաց
ՅԻ՛ էջը։ Բայց չմոռնանք, որ առաջին էջը երբեմն
ունի ուրիշ պաշտօն մըն ալ. քաղաքական տե-
սութիւններ, նախդրուածներ կամ «ֆոնդ»-
ըներ ալ (article de fond) կը պարունակէ։
Այս վերջին բառը պիտի դրգէր զմեզ երկրորդ
կէտին ցատկերու. բայց դեռ առաջինը չմոռնալ։
Վէպերն ու վիպակներն եւն չեն կրնար եւ պէտք
չեն իսկ տարաբովութիւն օրագիրներէն, վասն զի
գործնականապէս կը տեսնենք թէ ամէն ազգի
եւ ամէն լեզուի լրագիրներուն ձեռքը՝ բաժա-
նորդ որտաւու գլխաւոր միջոցներէն մէկն է վե-
պերու հրատարակութիւնը, բայց վէպը լրագրի
մը թերթեակէն (feuilleton) դուրս պէտք չէ
ելլել։ Օրագիր մը անհատական բաղձանքի մը
համեմատ չէ կրնար չափուիլ, ստոյգ է, բայց իւր
նպատակէն ապահովապէս շեղած կ'ըլլայ, երբ
քաղաքական, ազգային, բանասիրական եւն
տիտղոսները կրելէն ետքը, գործնականապէս
միայն թեթեւ ոճով գրուածներու հիւրընկալ
ըլլայ թերթի մը։ Այս նպատակէն ծռուողը
շարքաւորութիւն ու ամսականութիւն չեն պակ-
սիր։ Այս կէտին վրայ կարելի է անդադառնանք
ուրիշ առթիւ։

Գոնէ ինքնագիր, կարեւոր, մեր բարբերէն
առնուած ըլլան այս վէպերն ու վիպակներն
Ո՛Ւ. պարզապէս սխալները սեւեռներու համար՝
օտար լեզուներէ թարգմանուած մուրացածոյ
գրչութիւններ։ Երբեմն անուն, այս, ճիգրան
կամ Վահան կը հնչէ այս վիպակներու հերոս-
ներուն, բայց բարքն գաղղիական են, եւ իսկոյն
թարգմանուած ըլլալը կը մատուռի...

Բայց երկրորդ կէտը շատ աւելի ուշագրու-
թեան արժանի է։ Սկզբունք մը կայ, տարալոյս
չկայ, մեր խմբագրապետներու ուղեղին մէջ,
բայց այս սկզբունքն աւելի կը ծանրանայ անոնց
տակն մէջ։

Հահ, Հահ, Հահ։ Ահա գեղեցիկ սկզբունք
եւ նպատակ միանգամայն։ Այս բազմին վրայ կը
զոհուի ամէն կուսակցական պայքար, բնիկական
յառաջդրմութիւն, քաղաքական տեսութիւն։
Որոշ սկզբունքի մը պահպանութիւնը՝
խառնարան գործուցած է մեր լրագրական աս-
պարեքը։ Եւրոպական ամէն անկախ կուսակցու-
թիւն ունի իւր օրհան, ունի իւր լրագիրը։ Մարդս
պարտական չէ մեծապատիւ խմբագրի մը սկզբանց

ծառայաւորս, հպատակութիւն ցոյց տալ... Բանին որ ամէն օր հազարաւոր թերթեր կը հասնին Եւրոպայէն եւ աշխարհիս միւս մասերէն, հարկաւ մեր խմբագիրներն ալ կը տեսնեն այս կուսակցութեանց զարգացման պտուղները, բայց հոս կը մնան անոնք, ըստ մեծի մասին, անորոշ տարտամութեան մէջ եւ շատ անգամ մասնակից կ'ընեն իրենց ընթերցողներն ալ իրենց անձնական տափակ, միակողմանի տեսութեանց... :

Ետեւէ ետեւ բուսան հայ լրագիրներ, բայց մէկը չեղաւ դեռ՝ եւ մեռելական սովորաւորութեան լուսանքը չթօթափեց իւր վըսէն։ Զեղաւ լրագիր մը, որ հեռագրական գործակալութեանց ողորմելի խաղերու ձերմաներէն ինք զինքն ազատեր... Դրամատեր խմբագիրու գործիքներ են այս «գործակալութիւն», անուանեալ fabriqueները, ուր օրն օրին կը դարբնուին լրերը, եւ բաւականաչափ ստախոսութեամբ խոսնեալ ու համեմատ խելոյն աշխարհիս չորս կողմը կը ցանուին, կը սփռուին, եւ մեր խելո՞՞ խմբագիրներն իրենց «խելճագոյն» ընթերցողներուն իբր թարմ, իբր սոյող լրեր կը հրամցընեն։ Զարմանալ պէտք չէ, երբ դիւրախաբ խմբագիրներ կը սատարեն՝ իրենց ընթերցողաց խարուխը։ Անխաբ պէտք են ըլլալ մեր խմբագրատունները, որչափ կը ներկեն պարագաները։

Այլեւս ի՞նչո՞ւ չե՞նք լրագիր մը, որ վարժած է միշտ ընդհանուրին ետեւէն վազել, խաղալիք կ'ըլլայ լիբր ու դէմ տեսութեանց։ Դոյն իսկ եթէ անխելո՞ւս լրագրու պատրուակը բաւական ըլլայ այսպիսի ընթացք մը զատագուցելու, սակայն եւ այնպէս անկողմնակալութիւնն ալ հարկաւ սկզբունք մ'ունենալու է։

Սկզբունքէ զուրկ ըլլալու գլխաւոր նշանն է անաւտօնութեան պակասութիւնն, որ կը տիրէ մեր Կ.Պոլսոյ լրագրութեան մէջ։ Երեսակայեցէք մէկ մը հայեր՝ քաջ լեզուագէտ, կրթեալ եւն, որ սկզբունքի պակասութենէ գերի են եղած այս կամ այն տաճկերէն կամ գաղղիերէն լրագրիւ, որ շատ անգամ հեղինակութեան ամենամեծ աղբեղցու թիւեր կը բանեցընէ մեր հայ լրագրաց վրայ... :

Սկզբունք չունենալու գլխաւոր նշաններէն է, որ միեւնոյն նիւթին վրայ երկու յօդուածագիրներ գրիչ կը շարժեն միեւնոյն թերթին — եւ նոյնի մէջ միեւնոյն թուիւն մէջ — եւ ասոնց մէջ կրնան իրարու տարամաշափապէս հակառակ կարծիքներ տեսնել՝ մի եւ նոյն լայնաշունչ ու հանդարտաբարոյ քարոզատութեամբ լի։

Լրագրիչ... Բայց, յիշականին, զերբաւ քննող եւ իրարու հակառակախօս։

Բնական հետեւութեամբ՝ զարմանալի չէ տեսնելը, որ պոլսական լրագրութիւնն երբեք ազգին մէջ ստանձնած չէ այն կրթիչ դերը, զոր շատ քաջ սկսած էր ժամանակ մը՝ Արփիւրեանի «Հայերնիքը», Եթէ միակ «Մշակ» մը բաւական եղաւ յեղաշրջել ամբողջ սերունդ մը՝ իւր սկզբնական անհաստակն ուժով, զայս զժուարին է չվերագրել «Մշակի» հիմնագիր խմբագրին որոշ սկզբանցն։

Բաւական որ լրագիր մը որոշ գոյն ունենայ — բայց այս գոյնը դրած ակնոցէն կտրուած չունենայ, — եւ վեր ի վայր կը բերի խելոյն իրեն դէմ կանգնած դիմադրութեան ամբարտակը։ Ոչնչի կը զօրին տեղական գրաքննութեան խիստ օրէնքներն։ Անոնք որոշ սահմանագիծ մ'ունին, ինչպէս վայրաժատին ցանուած յօդուածներու տրուած ազատութենէն կը նշմարուի։ —

Որոշ սկզբունքէ զուրկ ըլլալու կ'առաջնորդէ բնականապէս քննադատութեան պակասութեան, որ մեր նշաւակելի երրորդ կէտն է։ Եկեղեցականաց ոմանց զեղծամներն կամ առանց քննադատութեան տեղեակ ըլլալու՝ կ'ըզո՞ւմ գործման արարքները խնդել, ահա ամենէն աւելի մեծ ու լայնատարած ասպարէզն, ուր ի գործ կը դրուի անաւտօնութեան ըստաւը։ Բայց քննադատութեան անունն շարաշար գործածել ըսել է, եթէ այս անուամբ քանի մը մեղադրանք պիտի հասկընանք։ Քանի մը սուտ կամ ճշմարիտ ձգձգումներ, քանի մը յաղթապանծ սրբախուսութիւններ, առանց այլեւայլի անձնական կամ միջեւանգ յարձակումներ, ահա Կ.Պոլսոյ հայ լրագրութեան քննադատութիւնն... :

Բնականապէս այսպիսի առիթներու մէջ ալ շատ երկայն բարակ չի մնաուաւոր Կոնստանտնուպոլսոյ կամ անխելո՞ւս լրագրու իրաւիս իրաւիս անունալը։

Այս քննադատութեան պակասութիւնն ակներեւ է նաեւ քաղաքական տեսութեանց մէջ։ Ինչ որ իրենց ընտրած եւրոպական լրագիրն կը հրամցընէ իրենց, իսկոյն մեծափափաք եւ — անյաբ կուլ կու տան։ Համոզուած՝ համոզելու կը ջանան։ Գործնական օրինակով մը պիտի հաստատենք վերոյիշեալը։ Երրորդ տարին սկսած քաջ Բուրբուս (Boër) քաղաքատիկ պատերազմէ։ Օ՛, Անգղիացիք մեծ ազգ են, ergo իրենց ամէն բրածը գովելի։ Ո՞վ յանդգնի այսպիսի արդարակորով, արգարաւմիտ, արգա-

րազան, մեծ ազգի մը դէմ ելլել։ Բուրերը՝
Անոնք վատ են, այսպէս կը պատգամախօսէր
կիտրոնեւ Հէրշտայնը (!) գրեթէ ամէն օր։ Այս
Խեղճ համար ազգային անկախութեան ոգի,
ջախջախիչ դիմագրաւութիւններ, փառաւոր
յաղթանակներ՝ անոտի բաներ են։ Տարկ է որ
ամէնքը խոնարհին անգղիական տիեզերածաւալ
տիրապետութեան գաւազանին տակ... Այս-
պէս կը փաստաբանէր ու կը փաստաբանէ մեր
կիտրոնեւ Հէրշտայնը! Եւ անգղիական պարտեալ
գորագունդերու առջին ճառեր կը խօսի քաղա-
քանութեան վրայ... Եւրոպայի լրագրու-
թեան 1/3-ը կ'ապացուցանէ թէ արդէն հրա-
շար է հակառակորդ փորձիկ տէրութեան գիւ-
ցացնական դիմադրութիւնը, բայց հոգ չէ. «Բու-
րերը, վերջ է վերջը պիտի նուաճուին», այս է
մեր Հէրշտայնի պատգամը, որուն ի հաստատու-
թիւն անցեալ, ներկայ ու ապառնի դէպքեր
յառաջ կը բերուին շափազանցութեամբ բա-
րեքուած... Այս է մեր հայ լրագրաց քաղա-
քական քննադատութիւնը, Բուլլըրներ, Ռու-
բինները, Կիշներները կը խորտակուին, ետ կը
զառնան, կամ անել կայութեան մէջ իրենց
գլուխը կը խորսնցնեն, հոգ չէ. «վերջ է վերջը
պիտի յաղթեն»։ —

Քաղաքականին պէս ձախորդ է հասարա-
կական քննադատութիւնն ալ Կ. Պոլսոյ հրա-
պարակի վրայ, հրեայ վաճառականութեան գոր-
ծած աւերները շատերուն ծանօթ են, եւ մեր
հրապարակագիրներուն շատ մտէն ծանօթ են։
Սակայն կապուած կաշկանդուած կը մնան յայտնի
ապականութեան առջեւ եւ խօսքը մ'անգամ չեն
գտներ ձաղկելու մորակելու անօրէնութիւնն ու
խորագրութիւնը։ Ի՞նչ փնտձի թէ ընթերցող
հասարակութեան աչքը բանալու քանացուի, թէ
Stein, Mayer, Tiring, Goldenberg եւն, եւն,
անուններն՝ պարզապէս Կ. Պոլսոյ գերթանքները
կործանելու համար հաստատուած են... Կար-
ծենք լրագրութիւն պաշտօն ունի եւ նուիրական
պարտք մը հանդէպ հասարակութեան, այսպիսի
փնտաղար ճճիներու դէմ մաքառելու։ Ռուսի
Geschäftskritik (== գործոյ քննադատութիւնն)
ալ կը պակսի մեր մեծապատիւ լրագրապետաց
ու հրապարակագիրներու։ Այսպիսի խիստ բայց
արդար քննադատութիւններով յոժ մը կ'ըլլայ
լրագրութիւնը. խորհրդատու բարեկամի գերը
կը ստանան հանդէպ իւր ընթերցող հասարա-
կութեան։ Եւ այնպիսի քննադատութիւն մը՝
հազար վիպակներէ աւելի օգուտ չ'ոճենար
ընթերցողաց նկատմամբ։

Բայց նոյն իսկ գիտութեան քննադատու-
թիւնն կը պակսի մեր լրագրաց։ Երեւեակցաբան,
մտացածին, Դոգմաբան սուտեր՝ գիտութեան
աղբաղոնին տակ ծածկուած՝ իսկոյն իբր իրա-
կան, հաստատուն եւ ճշմարիտ եւ հրապարա-
կուին։ Բայց այս կէտին վրայ ծանրանալ աւե-
լորդ է, վասն զի «տատասկէն թուզ, քաղել
ուզել է։ Լաւագոյն է լուել, եւ կարելի չէ ան-
ձնական փորձով ու գիտութեամբ իմանալ իս-
տուած նիւթին ճշմարտութիւնը կամ ստուծութիւնը»
Մենսպէս զգուշանալի են՝ թղթակիցներու
եւ մանաւանդ գաւառական թղթակիցներու
նպատակաւոր թղթակցութիւնները։ Հատ ան-
գամ զոճ գացած են մեր լրագիրներն գաւա-
ռական կուսակցական վէճերու։ Քիչ մը ընտրո-
ղութեամբ՝ այս խուճեմը ալ կը խորտակուին։

Մեր միտքը՝ լրագիր հրատարակելու ա-
րուեստը սորվեցնել չէ, բայց առ այս կարծեք
շատ օգտակար կ'ըլլայ՝ die Praxis des Journal-
isten (ի Լայպցիգ) նոր հրատարակուած գրքին
ընթերցումն, որուն քանի մը շատ կարեւոր կէ-
տերը միտք ունինք թարգմանել «Հանդէսի»,
համար, Նոյնպէս միահաղոյն Կ. Պոլսոյ բոլոր
մեր լրագիրները դատապարտել չէ մեր միտքը.
վասն զի անիրաւութիւն կ'ըլլար օր. աղագաւ
«Բիւզանդիսմ», «Սուրհանդէս» ու «Ծաղկէզ,
բաւական յաղող շանուանիք. սակայն մեր դի-
տաւորութիւնն է՝ աւելի զարգացեալ տեսնել
մեր թերթները։ Խոստովանիք՝ մեր մէկ սկարու-
թիւն մը՝ որչափ ալ անհամապատասխան գտնեք
մեր idéal-ին, սակայն եւ այնպէս զայն յառաջա-
ցնելու եւ կերպով մը որոշեալ բարձրութեան
հասցնելու՝ ներքին անգուսպ զգածմունք մը
կը զրդէ զմեզ, կարեւորը բաց է ի բաց ըսելու,
նոյն իսկ թէ՛ տհաճութիւն պատճառները ասով
ոմանց։ Իսկ «Ծաղկին», համար ունինք մասնաւոր
սեր մը, քանի որ իրեն առաջնորդ ընտրած է
գերման. Թերթը մէկ եւ գերման. ուղղութիւնը.
բայց խրատ պիտի տայինք, ամէն բանի մէջ
կյոյրդուրայն միայն Neue Freie Presse-ի հե-
տեւի չ'ըլլար, վասն զի զուտ հրեական տեսա-
կէտէ կը խմբագրուի այս par excellence հրեա-
կան թերթը։ —

Բայց արդար ըլլալու համար պիտի ըսենք՝
ի պատիւ մեր հայ մամուլին, թէ երեք յատու-
թիւն ունին մեր խմբագրութիւններէն ոմանք,
որոնք ըստ պարագային անմիջակից կը մնան։
Առաջինն է՝ գաւառներու Դոգմաբան-ը (topo-
graphie), որ ապագային համար մեծ, բայց շատ

մեծ նշանակութիւն պիտի ունենայ: Այս կը տեսնուի մանաւանդ «Բիւզանդիոնի» «Սուրհանդակի», եւ «Արեւելքի» մէջ: Թեպէտ ասկէ 5—6 տարի յառաջ աւելի բազմաթիւ էին այսպիսի հրատարակութիւններ:

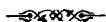
Երկրորդն է՝ քանի մը փորձառու յօդուածագիրներ ունենալը, որոնց գրիչը աւելի ստէպ երեւալու էր մեր լրագրութեան մէջ: Ամենուն անունն յիշել անհնարին է. «Բիւզանդիոն» ունի իւր խմբագրապետն Բուշուր Բէֆուը, շատ խմբագրուած եւ դրուատուած միանգամայն. նոյնպէս ունի իւր ժեդուը: «Սուրհանդակ» ունի իւր բաւական յաջող Ջուրալը, եւ քաղաքականներու մէջ յաջողակ Լէնսէն, որ միայն այս նիւթերու մէջ կ'երեւայ իւր բարձրութեամբը, երկրորդական նիւթերու մէջ՝ մնալով — հասարակ մահկանացու մը: «Արեւելք» ունի իւր Ջուրեմը, Ա. Արաւելեանը, Արեւելքի Տէրեմը, Տէրեմը Արեւելեանը ղեկն ուրեք կ'երեւայ հիմայ «Արեւելքի» մէջ, որ կորոյս իւր խմբագրական շրջանակէն Ջ. Տօկէնսն (հիմայ Աստուրը), նոյնպէս Լ. Աստուրը:

Երրորդ կէտն է՝ Ալեքսիս Կոմարը (բայց կրօնական տեսակետով միայն) տրուած ընդարձակ տեղը: Կրօնական տոներու նկարագրութիւններ, ազգային եկեղեցականներու կենսագրութիւններ, ցանուած սուր կամ բուժ խայթերով՝ նշանակ գրողներու կրթութեան աստիճանին եւ շատ մոլեգանդ խակութեան շատ ստէպ կը տեսնուին: Իսկ երբ ազգին կրօնական ուրիշ երկու մասերուն դործող վրայ գրուի, կատարեալ սայթաքում (եւ ոչ թէ միայն խարխուլում) ակնբերէ է: Եւ այս է պատճառը, որ շատ անգամ միակողմանի, «ամեն ու ձախն», իրարմէ զանազանել չգիտցող ճամարտակներու ձեռքը խաղալիկ կը դառնան այս լրագիրներէն ոմանք, երբ իրենց միակողմանի եւ իմաստակութեանց արժանաւոր լուսատու կ'ընտրեն՝ փստածաղիկ, ծերածուռ ձարատողներու ջոխք մը...

Վերջապէս: Ինչիւ գար օր մը, ուր արքանուոր, որչառ ասպետներն հետեւող, անտար, անհասար, անշնորհ, անհարգ, եւ անտարբերութեամբ գրագէտներու եւ քաղաքագէտներու խմբակներ յառնէին եւ ազատ շուռչ առնելով, ազատ շուռչ ազգէին ընթերցող հասարակութեան: Այն ատեն միայն պիտի կանգնէր հայ լրագրութիւնն իւր բարձրութեան վրայ:

Կ. Պոլիս, 26 Դեկ. 1901:

ՓԵՐՏՈՒՆԲ

ԳՐԱԿԱՆ

ՍԵՔՍՏՈՆԻ ԳՈՐ

ՓՈՐՁ ՄԸ ՔՆՆՍՏՈՒՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Անգլիէի Բէքթըն Բարթոլոմէոս:

(Pope's Essay on Criticism.)

Ա.

Ներածութիւն: Թեւ այնչափ մեծ յանգանք է գէշ պատմիչը՝ որքան գէշ գրելը մանաւանդ աւելի վնասակար՝ հանրութեան նկատմամբ:

Թեւ ճշմարիտ չէ՝ այնչափ հազուագիւտ է, որքան ճշմարիտ Հանգարը:

Թեւ մարդկան մեծ մասը բնածին ճաշակ մ'ունի, բայց ծուռ Դոմոնթիոնիստի ապականած է:

Քննադատներու բազմութիւնը, եւ ասոր պատճառները:

Թեւ պարտիք խնամքով քննել մեր իսկական հաշիւը, եւ գիտիալ անոր Սոփիստիքը:

Բնական ուսման առաջնորդն է Դատողութիւնը:

Սա կը բարելաւի Արեւելքով եւ Կենտրոնով, որոնք ուրիշ բան չեն՝ եթէ ոչ Բնական Դատողութեան:

Կենտրոնը ծագեցան Հին Բանաստեղծներուն օրինակէն:

Թե՛ հետեւաբար, հարկուոր է քննադատին համար՝ ուսումնասիրել Հիմքը, մասնաւորաբար Հոմերոսն եւ Վիրգիլիոսը:

Բանաստեղծական ազատութիւնը (licence poétique) եւ անոր գործածութիւնը Հինքերէն:

Հիմքերուն նկատմամբ հարկուոր մեծարանք եւ անոնց գովեստը:

Գովեստը է բոլոր թէ գէշ գրելու կամ գէշ դատելու մէջ կը յայտնուի ճարտարութեան աւելի մեծ պակասութիւնը, բայց՝ երկուքէն նուազ վնասակարն է ազգականներն ընթերցողին համբերութիւնը, քան մարդկանն անոր իմացականութիւնը: Քիչեր կը թերանան առաջինին մէջ, բայց շատեր՝ երկրորդին մէջ: Տասը յանդիման պարտաւորներ կ'ըլլեն մէկ գէշ գրողի գէժ. ատենօք՝ յիմար մը միայն պիտի ուզէր առաջ նետուիլ. բայց այսօր՝ գրողները շատ աւելի անտարբեր կ'արտադրեն քան արձակ:

Մեր գաղափարները կը նմանին մեր ժամացոյցներուն. եւ ոչ մին կ'ընթանայ ծիծաղ նման, դարձեալ իւրաքանչիւր կը հաւատայ իրենին: Բանաստեղծներուն մէջ այնչափ հազուագիւտ է ճշմարիտ հանձնարը (genius), որքան հազուագիւտ է ճշմարիտ ճաշակը՝ քննադատներուն մէջ: Երկուքն ալ պարտին հաւասարապէս Երկնքէն բնականաւ ըլլալ այդ տարբերքը. ատեն ծնած ըլլալու են դատելու, ինչպէս եւ անոնք՝ գրելու համար: Թող քննադատները դատ տան ուրիշներուն՝ որոնք ին-

By John Churton Collins, M. A. — Macmillan and Co., London, 1898.